

Звездното небе било покривъ за хайдутина; той не намиралъ подслонъ отъ бури, вѣтрове и проливни дъждове. За своята безопасностъ дружината трѣбало често да мѣни своето мѣстопребиваване, и въ единъ день да изминава невѣроятнo пространство, като се промѣква предпазливо. Около селата селяни и овчари изобилно снабдявали хайдутитѣ съ храна и питие. Обаче, понякога, както се пѣе въ една сръбска пѣсень, хайдутинътъ отъ гладъ е бивалъ принуденъ да яде черната земя, а отъ жажда да смуче сокъ отъ листата. Ако турци се намирали наблизо, то болнитѣ, които не искали да попаднатъ въ ржцетѣ на неприятеля, по тѣхна просьба другаритѣ имъ ги убивали. Ако пъкъ нѣкой отстранилъ се или заблудилъ се хайдутинъ се разболѣе, то той безпомощенъ умиралъ на нѣкоя планинска поляна или подъ сѣнката на нѣкоя гора: „орли му гробъ изкопавали“ и никой нищо вече не чувалъ за него.

Хайдушкиятъ животъ билъ само за лѣтно време, защото презъ зимата прохладнитѣ зелени гори, които на Балканския полуостровъ сж почти изключително джбови и букови, сж открити и презъ тѣхъ се всичко вижда; при това планинската зима е сурова. На Кръстовъ-день, въ септемврий, юнацитѣ се разотивали, заравяли оржжието си, като си уговарвали най-близко сборно мѣсто. Мѣстото, гдето било скрито оржжието, означавали съ разни знакове. Навсѣкжде въ Балкана се срѣщатъ такива знакове: имена и години, изрѣзани по кората на дървета, или забити пирони и др. т. Зимата хайдутинътъ прекарвалъ въ нѣкое село, у нѣкой свой приятель (ятакъ) въ работа и съ пѣсни. Презъ априлъ — на Гергьовдень, когато въ долинитѣ снѣгътъ се топи, селата се обличатъ въ зеленина и лѣстовичкитѣ прилитатъ, дружината пакъ се събира.

Мжно е да се проследи историята на българскитѣ хайдути съ сжщата точностъ, съ каквата онази на сръбскитѣ, гдето народниятъ епосъ често се потвърждава и отъ писменитѣ документи. Къмъ XVI—XVIII в. в. се отнасятъ следнитѣ войводи: Манушъ, Страшилъ на Пиринъ-планина, Семко, Рада, Барбуръ, Вълко, Наньо отъ Разградъ, Чавдаръ въ Рила, Вълчанъ при Търново, Ненчо отъ Троянъ, много възпѣваниятъ въ Македония Стоянъ отъ Търново и т. н. Най-много процвѣтявало хайдутството, както изглежда, въ края на XVIII вѣкъ. Много отъ хайдутитѣ тогава служили и въ войскитѣ на Молдовското и Влашкото княжество.

За отбелязване е и това, че у българитѣ, както и у сърбитѣ, често хайдутували и момичета, придружавани отъ братята си. Въ българскитѣ пѣсни сж възпѣти и „войводки“: Елена, Тодорка, които сръчно владѣли оржжието, носѣли сабли и съ юнашка хитростъ нападали внезапно кервани. Че това не е измислица, показва следниятъ случай: Въ края на миналия вѣкъ по Дебърскитѣ и Кичевски планини ходила *Сирма войводка* отъ селото Тресанче на р. Радика, въ земята на мияцитѣ. Дружината дълго време не знаела, че войводата ѝ е мома. Тя можела цѣли 18 часа да прекара все на крака. По-късно тя се омжила за единъ миякъ отъ Крушево (стр. 346). Димитъръ Миладиновъ самъ я видѣлъ, когато била вече старица на 80 години († 1861) въ Прилепъ и самъ отъ устата ѝ чулъ цѣлата история на нейната младостъ. Въ стаята, подъ дюшека ѝ, били скрити пищови, а на стената висѣли саби. И тя е възпѣта въ пѣснитѣ⁵⁵.

Хайдутството и до сега причинява голѣми грижи на турцитѣ. Отъ хайдути бѣ започната сръбската освободителна борба. Хайдушкитѣ дружини сж изчезнали само въ Сърбия и Черна-гора, гдето християнинътъ диша вече свободно.

Преди да завършимъ тази глава, ние искаме да споменемъ за етнографскитѣ промѣни, станали презъ тази епоха.